

«Rossinyol que vas a França»: els exilis de Ferrer i Guàrdia i Joan Peiró

JORDI ALBALADEJO BLANCO

L'Estat francès seguint el fil de les pàgines de la història, ha sabut condensar els valors universals de la seva Revolució política: la llibertat, la igualtat i la fraternitat des de finals del segle XVIII. Un far lluminós des d'antany per a exiliats, artistes i literats, bohemis...

Ho experimentaren les dues figures que analitzarem: Francesc Ferrer i Guàrdia i Joan Peiró i Belis. Dos maresmencs, un de naixement, l'altre d'adopció, exiliats polítics el 1886 i el 1939 respectivament, en període de la III República Francesa (1870-1940). El primer règim francès que va sostenir-se durant més llarg temps des de 1789.

S'exiliaren per proximitat geogràfica a França si bé els ofería una sèrie de condicions polítiques, jurídiques i socials que els permetia desenvolupar les seves activitats com exiliats (en el cas de Peiró la invasió alemanya ho trastocà tot), a més d'un ancoratge de referències conceptuals fonamentat en el marc teòric, els esdeveniments històrics i el llegat de la Revolució Francesca.

Pere Foix, explicant la trajectòria del moviment obrer de Catalunya durant el primer terç del segle XX, ens diu de Joan Peiró que «donava més preferència a la gran convulsió francesa del 1789 que no pas a l'esclat rus del 1917. I va rebutjar el

bolxevisme, conceput per ell com un brot hegelianà». Peiró, sindicalista llibertari, combatia la doctrina hegeliana que tenia per base l'estat absolut, en detriment de la llibertat de l'individu, així «no repudiava rotundament la forma democràtica de govern, mentre que amb fermesa sí que combatia la dictadura, la blanca i la roja».

D'altra banda, com assenyala Agustí Coromines, «parlar de l'Escola Moderna [creada per Ferrer i Guàrdia] és parlar d'un gran ventall d'influències perquè en el fons l'Escola

*Ferrer i Guàrdia, detingut el 1906; Joan Peiró, detingut el 1918,
(Dibuix Toni Benages)*

Moderna és l'escola fruit de la Revolució Francesa. Per tant, l'Escola Moderna no s'entendria sense Rousseau, sense Voltaire, etc. Però és un ventall que va de posicions més conservadores fins a posicions més radicals. Crec que la diferència fonamental és que no volen l'escola basada en l'autoritarisme».

Precisament, Peiró, en el seu primer article publicat a la premsa «Del enemigo el consejo», amb el sobrenom de Juan Fuentes (cognom d'un torero que admirava de jove), al setmanari republicà radical *Juventud Rebelde* del 5 de març de 1910 durant la seva etapa de residència a Badalona, denunciava la ferotge repressió política i social després de la Setmana Tràgica i l'assassinat de Francesc Ferrer i Guàrdia al castell de Montjuïc (indret associat a tortures i al muntatge dels Processos de Montjuïc de 1896-1897, denunciats per Pere Coromines). Deia Peiró que «desde muy lejos, allá en el horizonte se vislumbra la silueta del mil veces maldito castillo. Recordad que en él asesinaron al maestro; á nosotros incumbe conservar su obra». Vint anys més tard, a Mataró, des de la Cooperativa del Vidre que dirigia, es sostenia una escola racionalista inspirada en el model de l'Escola Moderna de Ferrer.

1. L'exili de Ferrer i Guàrdia (1886-1901)

Francesc Ferrer i Guàrdia (Alella 1859 - Barcelona 1909), forçat per la seva vinculació amb el pronunciament militar fracassat de Santa Coloma de Farners, de caire republicà progressista, va exiliar-se a París, on va romandre de 1886 a 1901.

La residència a la capital francesa no li va ser fàcil. Va tenir diferents feines i va subsistir impartint classes de castellà des de 1889; cultivant la seva pertinença a la maçoneria i el contacte amb destacats lliurepensadors de l'àmbit internacional.

Idealista i curiós de mena, durant la seva etapa d'exili amplià la seva formació, relacionant-se amb pedagogs europeus que treballaven per la creació de xarxes estatals d'ensenyament, basades en la laïcitat, la racionalitat i la modernització. Com assenyala Xavier Diaz, «Ferrer, com lliurepensador, és company de maçoneria del ministre Jules Ferry, un dels pares fundadors de la Tercera República francesa, responsable de la separació entre Església i Estat i que fa que l'ensenyament ja no pugui estar en mans de l'Església catòlica a França, sinó que l'Estat n'esdevé l'únic responsable». El 1882, Jules Ferry, instaurà per llei l'escola laica (a Rússia va ser el 1918, a Alemanya el 1919 i a Espanya el 1931); si bé el pòsit és hereu de la Declaració dels drets de l'home que defineix l'educació com una necessitat, com un mitjà de forja de ciutadans, com un servei públic nacional, les aportacions de Joan-Antoni Condorcet d'instrucció pública i el lligam entre ciència i el lligam entre ciència i el nou règim com ens indica Pere Solà.

Ferrer, l'any 1892, participà clandestinament en el Congrés Internacional de Lliurepensadors a Madrid (ampliant el seus contactes peninsulars); i el 1896 en el Congrés de la Internacional a Londres, amb la ruptura definitiva entre marxistes i anarquistes. Ferrer pren part per l'anarquisme i planteja l'educació com a eina transformadora de la societat (inspirant-se en Paul Robin autor el 1893 del *Manifest als partidaris de l'educació integral*); el 1898 contacta amb Ovide Déroly i estudia les propostes pedagògiques renovadores de Pestalozzi i F. Fröbel. Així en el seu temps a França amplia els seus referents i contactes internacionals lliurepensadors per a una pedagogia laica, basada en la ciència i el racionalisme, i la modernització en sentit d'alliberament social. El cercle intel·lectual

d'amics de Ferrer es va anar ampliant apropant-se a les propostes anarquistes hereves de les tendències bakuninistes com assenyala Dolors Marín: «De la amistad con Malato pasó a frecuentar a Charles Albert, Albert Naket y Lucien Descaves. También a Verhaeren, Maeterlinck y Ronsin. Su afinidad con el exiliado sitgetano en Inglaterra, Tarrida del Mármol, le puso en contacto con William Heaford. Y luego con el professor Paul Painlevé, Laisant, y el editor anarquista Jean Grave, autor de Las Aventuras de Nono, que Ferrer incorporará a su Biblioteca de la Escuela Moderna. En Francia concoció las ideas que nacían en torno al neomalthusianismo, con Paul Robin y Sébastien Faure a la cabeza». Significativament, si ens fixem en l'evolució del pensament de Joan Peiró, al darrer Congrés de Solidaritat Obrera de 1910, participà com observador en representació del badaloní Ateneu Sindical La Procreación Consciente (nom de referència neomalthusiana); en aquesta ciutat també Peiró formà part del Grup Anticlerical Benèfic, destinat a vetllar pels ritus civils laics, ens ho situen històricament Jordi Albaladejo i Joan Zambrana.

Ferrer fou corresponsal a París d'*El Progreso* de Mataró (1890) i acollí a l'exili al professor de l'Escola laica Monturiol d'Alella, Vicente Badías Puyal (*El Progreso* 7-VI-1890; 21-VI-1890; Albert Palà en parla d'aquesta sèrie d'articles signants per F.F.). Sobre el nucli lliurepensador d'Alella i la denúncia del rector de la població ens en parlen Jordi Albaladejo i Àlex Asensio.

El Progreso era el portaveu periodístic de la lògia maçònica Faro de Iluro, definint-se la publicació com a republicana progressista, maçona i lliurepensadora.

Monument dedicat a Joan Peiró a Mataró

En la seva faceta de professor va conèixer una parisina acabalada, Ernestine Meunié, que en morir li llegaria la seva fortuna (un milió de francs!), i que li permetria fundar l'Escola Moderna a Barcelona l'any 1901, de caràcter racionalista i laic, interclassista i coeducativa, antimilitarista i anticlerical... Així, la instrucció esdevenia l'instrument per a l'emancipació. Després de l'anomenada Setmana Tràgica l'estiu de 1909, Ferrer va ser detingut i jutjat en un procés militar sumaríssim sense plenes garanties i destinat a inculpar-lo com a cap de la revolta. Va ser afusellat el 13 d'octubre del mateix any. Les reaccions internacionals que va suscitar el fet van ser àmplies, originant-se un veritable moviment de protesta i repulsa en moltes ciutats del món, no només a Europa. En la política espanyola va esdevenir un procés desestabilitzador que comportà la caiguda del govern d'Antonio Maura. El llegat del model d'ensenyança de Ferrer s'expandí arreu del món, tot i que tanmateix, com incideix Pere Solà, «la cultura catalana no assumeix encara amb prou normalitat la

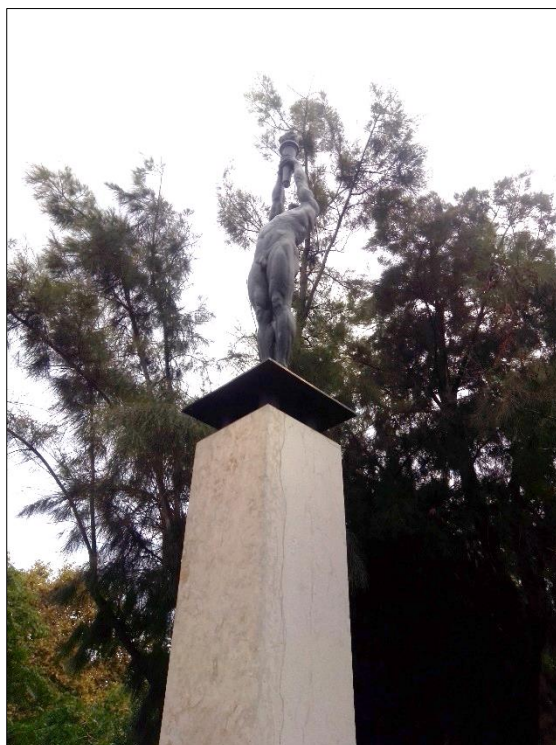
figura i l'obra de Ferrer. No les valora prou i les raons són diverses. Part de la intel·lectualitat nacionalista catalana les ha jutjat massa visceralment i el catolicisme abans de la guerra i el marxisme acadèmic dels seixanta tampoc no hi han ajudat gaire».

Un cas col·lateral de la repressió familiar a Ferrer va ser el desterrament del seu germà Josep a Alcanyís, el qual residia al Mas Germinal a Montgat. L'estudi de M. Mercè Compte-Barceló ens explica com Josep aconseguí assentar-se a Llançà, l'any 1911. Comprà una casa que rebatejà de nou Germinal i, com experimentat floricultor, es dedicà a la plantació de clavells en una pròspera finca, i també als conreus tradicionals d'horta, olivar i vinya.

Al peu del monument a Francesc Ferrer i Guàrdia, a Barcelona (rèplica de l'existent a Brussel·les), col·locat per l'Ajuntament de Barcelona i la Fundació Ferrer i Guàrdia, el 13 d'octubre de 1990 a Montjuïc, es pot llegir: «Barcelona repara amb aquest monument molts anys d'oblit i d'ignorància d'un home que va morir per defensar la justícia social, la fraternitat i la tolerància».

2. L'exili de Joan Peiró (1939-1941)

Joan Peiró i Belis (Sants, Barcelona, 1887 - Paterna, 1942), vidrier, dirigent sindical llibertari resident a Barcelona, Badalona i després a Mataró des de 1922 (població amb la que va tenir un primer contacte a l'Assemblea estatal de societats obreres l'octubre de 1914 per tal d'establir una estratègia comuna a l'inici de la Gran Guerra, i on també assistí Salvador Seguí, com explica en Joan Zambrana); va esdevenir un dels principals referents estatals, teòrics i organitzatius, de la CNT. Allunyat del món kropotkonià, de solidaritat humana en una societat de l'abundància, coincidia amb les anàlisis del sindicalista

Monument a Ferrer i Guàrdia a Barcelona

francès Pierre Besnard respecte de la necessitat per al sindicat d'adequar el seu nivell organitzatiu al grau de desenvolupament del capitalisme, sobretot l'industrial, com assenyala Pere Gabriel.

Peiró fou director de la Cooperativa del Vidre de Mataró, coneguda popularment com El Forn del Vidre (que mantenia entre els seus serveis, una escola racionalista inspirada en l'Escola Moderna de Ferrer), i durant la Guerra Civil va ser Ministre d'Indústria (1936-1937) i Comissari General de l'Energia Elèctrica (1938-1939). El curs final de la guerra determinà la seva sortida del país.

Davant de l'avanç final de les tropes franquistes, va formar part amb la seva família del dramàtic èxode de centenars de milers de persones que fugiren cap a França en pocs dies. Com anotà Maria Salicrú-Maltas en recollir el testimoni de Guillermina Peiró Olives, «Mimi» pel seu pare, alhora d'arribar i travessar el pas fronterer «nosaltres havíem de tenir els mateixos avantatges i inconvenients que

tothom». L'acollida massiva desbordà les autoritats franceses que volien controlar-la, exemplificant-se en les duríssimes condicions en els camps d'internament.

Després de patir diferents peripècies, Peiró aconseguí reunir tota la família a Narbona al cap d'uns mesos i projectà amb el també exiliat Salvador Cruixent Rovira, ex director del «Vidre» de Mataró (i ex alcalde de Mataró), una fàbrica de vidre a Lió comptant amb els contactes i l'experiència de la cooperativa matoronina. Per actitud pròpia fou un exiliat més sense gaudir de privilegis de la seva antiga condició de ministre, guanyant-se la confiança en la nova situació per la seva honradesa, humanitat i trajectòria sindical i laboral.

Peiró, cridat però pel Consell del Moviment Llibertari s'instal·là a París l'agost del 1939 per ocupar-se febrilment de la Junta d'Ajuda als Refugiats Espanyols (JARE). Pere Foix que abans citàvem, va ser un dels milers d'exiliats republicans que passaren de França cap a Mèxic. El sindicalista i amic de Peiró, Josep Viladiu, descriu aquella tasca d'ajuda com «la lucha contra la impotencia para resolver la abrumadora solicitud de peticiones y, sobre todo, el llamado angustioso para salir de los campos. Desde luego su representación del JARE fue para él más un sacrificio que un regalo». Ricardo Sanz subratlla que «Peiró y sus familiares hubieran podido embarcar para México con cierta facilidad. No lo hizo, sin embargo. El papel de capitán Araña repugnaba a su conciencia de hombre libre».

Coneixem el posicionament de Joan Peiró respecte del Pacte Germanosoviètic en un article que publicà a *El Poble Català*, de París, el 3 de novembre de 1939. Una

Dedicatòria en el monument dedicat a Joan Peiró a Mataró

severa crítica que qualificà d'enganyifa sagnant.

El ràpid avanç alemany durant la II Guerra Mundial el va deixar en zona ocupada. Quan va intentar passar a zona dita «lliure» on es trobava la família, fou detingut juntament amb el seu gendre pel règim col·laboracionista de Vichy i lliurat als alemanys.

Ens parlen de l'exili de Peiró en Josep Benet, Pere Gabriel i Josep Puig Pla; i dels seus fills exiliats Josep i Guillermina Peiró i Olives, en Josep Puig i la Maria Salicrú-Maltas. També comptem amb testimonis contemporanis del seu exili i mort com els del sindicalista llibertari badaloní Joan Manent i Pesas (amic i secretari particular en l'etapa del Ministeri d'Indústria a València), autor d'una biografia parcialment inèdita i d'una conferència al Casal de Catalunya de París, l'1 de febrer de 1976; Ramon Rufat i Llop; Ricardo Sanz; Josep Peiró i Olives; i

Josep Viadiu que, sense *papiers*, Peiró acollí a París.

El 17 de febrer de 1941, Peiró va ser extradit pel règim nazi a les autoritats franquistes, com també ho havia estat el president Lluís Companys. Un procés militar sumaríssim sota empara de la legalitat franquista i el rebuig, en una demostració més de la seva integritat, a col·laborar amb el sindicalisme vertical falangista el portaren a ser afusellat el 24 de juliol de 1942. El seu record perdurà i ben aviat, el 1946, es reedità a Rennes la seva darrera obra *Problemas y cintarazos* (Barcelona, 1938) que originalment havia de presentar-se a Barcelona el 25 de gener de 1939. Òbviament l'acte va anul·lar-se per l'entrada imminent de l'exèrcit franquista a Barcelona, emportant-se Peiró els llibres en la retirada i després de deixar un bon nombre d'exemplars a Ca la Blanca de Llafranc, en guardà alguns a l'exili que van servir per a la reedició posterior.

Al peu del monument en record de Joan Peiró, a Mataró, inaugurat el juliol del 2017, es pot llegir: «En record de Joan Peiró i Belis (1887-1942), anarcosindicalista i cooperativista, en el 75^è aniversari del seu afusellament a Paterna i en memòria de totes les víctimes de la dictadura franquista. Mataró 2017».

3. Conclusions

Després d'uns anys d'exili a França, quinze Ferrer i dos Peiró, retornats a l'Estat espanyol, un de grat i l'altre per la força, extradit, van morir afusellats amb 50 i 55 anys. Van afrontar uns processos judicials sense garanties, promoguts des de la intolerància i unes autoritats repressives, el 1909 i el 1942. Els va ser estroncada la vida que, sense arronsar-se davant de les adversitats, els era plena de futur i maduresa.

Dedicatòria en el monument a Ferrer i Guardia a Barcelona

Durant el temps dels seus exilis, tot i les diferents circumstàncies en què es van produir i amb les dificultats pròpies de cada moment, continuaren amb gran dedicació i de forma conseqüent amb el seu ideari, amb les seves activitats polítiques, sindicals, educatives... Malgrat les dificultats mantingueren el seu carisma, ajudaren a d'altres exiliats i també van fer nous projectes vitals, com el cas del projecte de fàbrica dedicada al vidre amb professionals exiliats per part de Peiró i Salvador Cruixent a Lió.

Tanmateix, no aconseguiren sortir-se'n de la persecució de les forces reaccionàries d'arrel antidemocràtica a l'Estat espanyol (en connivència amb les alemanyes en el cas de Peiró). Ferrer i Peiró es van mantenir fidels als seus ideals de progrés i d'esperança de crear un món millor fins al final.

Reivindicar-los en el seu context, procurar la rehabilitació legal encara pendent, difondre'n els valors sense dogmatismes a

les generacions joves, és un exercici de compromís amb la història i amb la vida en llibertat.

Bibliografia

ALBALADEJO, Jordi; ZAMBRANA, Joan (2005). *Inicis d'un sindicalista llibertari. Joan Peiró a Badalona 1905-1920*. Badalona: Fet a mà.

BENET, Josep (2008). *Joan Peiró, afusellat*. Barcelona: Edicions 62.

Catàleg Ferrer i Guàrdia. La vida per un ideal. (2011). Alella: Ajuntament d'Alella.

COMPTE-BARCELÓ, Maria Mercè (2016). «D'Alella a Austràlia i dels antípodes a Llançà. Josep Ferrer i Guàrdia, un cultivador de clavells català». *Quaderns agraris*, núm. 41.

COLOMER I ROVIRA, Margarida (1986). *Cooperativisme i moviment obrer: L'Exemple de la cooperativa del vidre de Mataró (1920-1944)*. Mataró: Patronat Municipal de Cultura de Mataró.

FERRER I GUÀRDIA, Francesc (2016). *Envidia. Cuento ateo*. (textos introductoris: Albaladejo, Jordi; Anglada, Ramon; Asensio, Àlex). Alella: Cerquem les Arrels.

GABRIEL, Pere; PUIG I PLA, Josep; SALICRÚ-MALTAS, Maria (2008). *Memòria de Joan Peiró. Retrats d'un sindicalista, ministre de a Segona República*. Galerada, Cabrera de Mar.

MANENT I PESAS, Joan (1976). *Records d'un sindicalista llibertari català 1916-1943*. París: Edicions Catalanes de París.

MARIN, Dolores (2009). *La Semana Trágica. Barcelona en llamas, la revuelta popular y la Escuela Moderna*. Madrid: La Esfera.

PALÀ MONCUSÍ, Albert (2018). *Viure l'anticlericalisme. Una història cultural del lliure pensament català (1868-1923)*. Catarroja-Barcelona: Afers.

Revista Anthropos (1990). Núm. 114, «Joan Peiró. Sindicalismo y anarquismo. Actualidad de una historia». Barcelona.

Revista Docència. (2009). Maig, «Francesc Ferrer i Guàrdia. L'Escola Moderna, ahir i avui». USTEC-STEs, Barcelona.

SOLÀ, Pere (1991). *Francesc Ferrer i Guàrdia i l'Escola Moderna*. Barcelona: Ateneu Enciclopèdic Popular.

ZAMBRANA, Joan. Web CEDALL. Investigacions històriques llibertàries. *La Assambla de Mataró del 18-10-1914*.

